

Tərbiyənin hərəkətverici qüvvələri və qanunauyğunluqları.

Tərbiyə prosesi dialektik səciyyə daşıyır. Bu, bir neçə cəhətdə özünü göstərir: a) tərbiyə daim inkişaf edən prosesdir; b) tərbiyədə subyekt və obyekt qarşılıqlı vəhdət təşkil edir; c) ziddiyyətlər tərbiyənin hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edir; ç) tərbiyə, özünütərbiyə və yenidəntərbiyə dialektik vəhdətdədir.

İnsan ətraf aləmlə çoxcəhətli əlaqə və asılılıqdadır. Bu, real tərbiyə prosesinin çevikliyini, dinamikliyini, dəyişkənliyini şərtləndirir: heç bir tərbiyə sistemi dəyişməz deyildir, heç bir tərbiyə metodu bütün hallar üçün yararlı ola bilməz.

Tərbiyənin dialektik xarakteri bu prosesdə subyekt və obyektin qarşılıqlı vəhdəti ilə də bağlıdır: tərbiyə olunan bu prosesdə təkcə obyekt kimi yox, həm də bir çox halda subyekt kimi çıxış edir. O, özünə və yoldaşlarına təsir göstərir, kollektivdə müəyyən mövqe tutur, onun ümumi xəttinin formalaşmasında iştirak edir.

Tərbiyə prosesinin dialektikası onun ziddiyyətli olmasında özünü göstərir. Ziddiyyətlər tərbiyə prosesinin əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edir. Ziddiyyətlər xarici və daxili olmaqla iki qrupa bölünür.

Xarici ziddiyyətlər cəmiyyətin tələbləri ilə şəxsiyyətin imkanları və tərbiyə səviyyəsi arasındakı ziddiyyətlərlə bağlıdır. İnsan cəmiyyətin (məktəbin, ailənin) tələblərini ödəmək üçün öz imkanlarını (biliyini, bacarığını, psixi qüvvələrini) işə salır. Nəticədə müəyyən müddətdən sonra cəmiyyətin tələblərinə uyğun hərəkət etməyi öyrənir. Beləliklə, öz inkişafında bir addım irəli gedir, yeni keyfiyyətlərə yiyələnir.

Daxili ziddiyyətlər tərbiyə prosesinə daxilən xas olan ziddiyyətlərdir, onun komponentləri arasındakı uyğunsuzluqlardır. Əsas daxili ziddiyyət insanın tələbatları ilə onları ödəmək imkanı arasındakı ziddiyyətdir. İnsan öz tələbatını ödəmək üçün yeni yollar axtarır; yeni vasitələrə, üsullara, əməliyyatlara, biliyə və bacarığa yiyələnir. Beləliklə, öz tələbatını ödəyir: tələbatla imkan arasında ziddiyyət aradan qalxır. Lakin təmin olunmuş tələbat zəminində yeni tələbatlar və deməli, yeni ziddiyyətlər yaranır. Proses ardıcıl surətdə davam etdikcə hər dəfə şəxsiyyətin inkişafında yeni cəhətlər, yeni xüsusiyyətlər və xassələr əmələ gəlir. Bu zəmində insan tədricən həyatı, başqa adamları, özünü dərk edir, yeni-yeni təsəvvürlərə yiyələnir. Onun motivləri, münasibətlər sistemi formalaşır, əxlaqi keyfiyyətləri, mənlik şüuru inkişaf edir.

Tərbiyədə digər daxili ziddiyyətlər də özünü göstərir: tərbiyənin məqsədi ilə məzmunu və vasitələri arasında ziddiyyət; müəllimin məqsədi ilə uşağın məqsədi arasında ziddiyyət; məktəbin planlı təsiri ilə mühitin kortəbii təsiri arasında ziddiyyət; məktəblə ailənin təsiri arasında ziddiyyət; kollektivlə fərd arasında ziddiyyət və s.